

האיסלאם וחרב הנפט

מאת רויאל פייפס

המחבר הוא מזרחן, חמוצב באוניברסיטת שיקגו

פעילויות פוליטיות, הנעשות בשם ה-איסלאם, פשו בעשור ה-70. בשנים אלה קמו תנועות רבות המבקשות להטיל אורח-חיים איסלאמי (במצרים, תורכיה, אירן, אפגניסטן, פקיסטן, בנגלה-דש, מאלסיה ואינדונסיה); כמה ממשלות (ב-מרוקו, לוב, מצרים וסומליה) ערשות ש-מוש גרחב בסמלים ואידיאלים איסלאמיים; היחסים הבין-עדתיים הורעו ב-תורכיה, סוריה ועיראק, עד כדי אלימות; וקבוצות מוסלמיות רבות אחזו בנשק נגד לא-מוסלמים כדי להשיג אוטונומיה פוליטית (בציאד, בשני אזורים של אתיופיה, בכורמה, בתאילנד, בפיליפינים).

האם אירע משהו בעשור זה, שהיה בו לדרבן מערכת זו של אקטיביות איסלאמית? אכן, שני מאורעות תרמו לכך במיש-רין: מפלת הערבים מידי ישראל ביוני 1967, שהיו לה השתמעויות רבות בקרב דוברי הערבית; וחשוב הרבה יותר מכך — בולמוס-הנפט הגדול שהחל ב-1970. הנפט גרם למוסלמים, לפנות אל האיסלאם בתור מטרה ומאחז פוליטי, ובשלוש דר-כים. כמות הנפט וכוחו מעשרים את ה-איסלאם, מספקים את האמצעים לקידומו, ומביאים התפוררות בכנפיהם.

במידה מרחיקת-לכת ביותר שינתה שפעת הנפט את גישת מוסלמים אל דתם. כדי להבין כיצד אירע השינוי הדבר יש לזכור, כי במרוצת אלף השנים הראשונות שלו זהו המוסלמים את האיסלאם עם שגשוג והצלחה פוליטית. המוסלמים ראו את ה-כיבושים הערביים המדתימים מן האוקיי-נוס האטלנטי עד סין כאות של חסד אלה, השגשוג שבימי-הביניים וההתפש-

טות הצבאית והדתית עד למאה ה-17 המשיכו לקיים את הקישור הזה של איס-לאם עם שגשוג-עלי-אדמות. אולם מאז המאה ה-18 פקדו את המוסלמים כשלונות חוזרים וגישיים. רקבון פנימי מלווה ב-דינאמיות פוליטי, כלכלי ותרבותי אירופי, דחק את המוסלמים ממעמדם הרם. אירו-סיום נוצרים משלו בכיפה, והמוסלמים הושפלו. מוסלמים רציניים ביקשו להבין מדוע סר חסדו של האל, אך מאמציהם היו כושלים, וחדלונם הטיל חתיחו על האי-לאם המודרני. כשם שההצלחה הגשמית שימשה בעבר לאשר את חסדי אלה, כך דחף היפוכה את המוסלמים לחפש במקום אחר את הפתרונות לבעיותיהם הרוחניות ביותר.

ואז בא בולמוס הנפט — העלייה ברי-זמנית של מחירי יצוא הנפט ושל תפוקתו. דבר זה השפיע על ראיית המוסלמים את האיסלאם, הואיל והאיסלאם והנפט שור-לבים בשלושה מישורים: רצה הגורל, כי 10 מבין 13 חברות אופ"ק הן מדינות בעלות רוב גדול או מכריע של אוכלוסיות מוסלמיות ואחת מהן (גאבון) גשלתת על-ידי איש שבאחרונה התאסלם; עושר הנפט זורם בעיקרו אל הערבים, שהם ה-מוסלמים המקוריים; וסעודיה, המדינה הקשורה יותר מכולן באיסלאם, אוצרת את רוב הנפט, הכסף והכוח. לפתע-פתאום, בשנות ה-70, יש בידי המוסלמים עושר ועוצמה המאפשרים להם לזעזע את ה-מערב.

דמותו של השיח' הערבי העשיר ה-המושל על אירופה ואמריקה, מעודדת את המוסלמים בכל אתר ואתר — אפילו את הסובלים עצמם מעליית מחירי הנפט. ה-שגשוג והכוח, שחסרו זמן כה רב, מתחיי-לים לחזור. השפעתה של התפתחות

חסרת-חקדים זו עמוקה; בעשר השנים האחרונות חשים המוסלמים, כי אלה קידש מחדש את דרכו של האיסלאם על-ידי תשורת הנפט יוצאת-הדופן. בולמוס הנפט מצוין נקודת-מיפנה בהיסטוריה האיסלאמית המודרנית — והמוסלמים פתוחים עתה יותר למסר של האיסלאם, ואין זה הכל. עושר הנפט מעניק לשתי מדינות איסלאמיות, סעודיה ולוב, אמצ-עים לקידום האינטרסים שלהן על פני כדור-הארץ, בצורה שאינה נבדלת מן המשטרים המערביים והקומוניסטיים של בעלות-ברית, במערכות של סיוע צבאי, סיוע-חוץ כלכלי והשפעה תרבותית.

עושר הנפט מספק את הכלים, מורשת הפונדמנטליזם של בני-המדבר מצביה את הרצון. שבטי הוואהבים כערב יהסנסים בלוב יש להם היסטוריה ארוכה של קידום חוקפני של האידיאולוגיות האיסלאמיות שלהם, וצאצאיהם עושים אותו דבר כיום, על-ידי האפשרויות הרבות שנפתחו ה-דות לעושרם.

אם כי היחסים בין סעודיה ולוב הורעו בהתמדה מאז עלה אל-קדאפי לשלטון בספטמבר 1969, ואם כי לשתי הממשלות מטרות פוליטיות ומוג מנוגדים לחלוטין שתיהן פועלות לקידום האיסלאם. ההבד-לים הם למעשה יסוד העוצמה, משום ש-שתיהן מולימות אחת את רעונתה: בעוד סעודיה נוקטת מדיניות שמרנית, פרו-מערבית ושומרת על תבונה מכובדת כ-ראוי למגיני מכה ומדינה, עוסקת לוג

בתחרנות, בתקווה לעורר תמורה מהפכ-נית, בעוד סעודיה דוחפת בעדינות את הממשלות לקבל את השקפתה, מסתער קדאפי עליהן בתמכו בקבוצות אופוזיציה אלימות. שתי הממשלות פועלות כל אחת בדרכה היא, לקידום האיסלאם בכל ה-חיותות.

מכלול פעילותן מקיף את העולם כולו; כאן נסקור רק את פעילותן בארצות מוסלמיות. באמצעות מילווים המסתכמים במיליארדים רבים של דולרים, יכולה סעודיה להפעיל לחץ עצום על המדינות הלוות; כרגיל זה געשה באורח דיסקרטי, אך אין לטעות ביחס למהות. במרוקו הניעו הסעודים את המלך לגנות את חוזה-השלום בין ישראל למצרים, שהוא עצמו סיוע בהשגתו; בלבנון הם הטילו שביחת-גשק בין הסורים לבין הכוחות המוסלמים-הפלשתינים-השמאלנים באוקטובר 1976; הם קנו את פרישת סומליה מן המחנה הסובייטי; הם הביאו את צפון-תימן לידי זניחת תוכניותיה הרדיקליות; הם לוח-צים על נסיכויות המפרץ הפרסי שיקפידו יותר על ציות לחוק האיסלאמי, הם תמכו במפלגה הדתית בתורכיה; וסיועם לפקיס-טן ובאנגלה-דש היה כרוך בתנאים דתיים שהעלו תוצאות בוטות. ההשפעה הסעודית חורגת במידה רבה מעבר לארצות הללו; אכן, במועד זה, היקפה המלא אינו ידוע דיו.

גם לוב מעניקה מילווים ומענקי-כסף לממשלות, אך קדאפי מעדיף פעילות סמויה: תמיכה בנסיונות-הפיכה ותנועות פורשים, הברחת נשק ומעשיי-הטיפה. קדאפי סיוע למוסלמים השואפים להשגת אוטונומיה מידי לא-מוסלמים בסהרה ה-ספרדית, ציאד, אריתריאה, ישראל, לבנון והפיליפינים; הוא פעל להפלת ממשלות

במרוקו, טוניסיה, מצרים, סודאן, ירדן, תורכיה, אירן ועומאן; הוא מילא תפקיד פוליטי חשוב במדיניות-הפנים של אוגנדה ופקיסטן. קדאפי ששפע ממון בכיסו וידו חופשית לכאורה הפך לכוח משמעותי ב-מדיניות הבינלאומית.

התוצאה השלישית של עושר הנפט — התפוררות — אירעה עד כה בעיקר בארץ אחת — אירן. גורמים רבים הוליכו ל-מהפכה של 1979/80, אך עושר הנפט היה בכירור הבסיסי שבהם.

העושר העצום שזרם לאותן מדינות בשנות ה-70 יצר משק משגשג אך בלתי-יציב במידה רבה, דבר שהביא לידי תסי-סה חברתית ודאגות עמוקות בתחום ה-תרבותי בשחררו את הממשלה מן התלות באורחיה לצורך הכנסות, שפך עושר ה-נפט שמן על יומרות השאה, היירותו ו-עריצותו, בהשניאו את משטרו על שכבות החבות. בעת משבר פנו האירנים, באורח טבעי, אל האיסלאם ואל מנהיגיהם ה-תיים; ברשות אלה היתה מערכת לאו-מית ממוסדת, שנהיתה לבסיס לכל הפע-לויות נגד המשטר ואחר-כך סיפקה את היסודות לממשלת חומיניני.

בניגוד לאירן נתנסתה תורכיה בקשיים כלכליים, גם הם הרסניים, כתוצאה מ-עליית תשלומי-הנפט שעליה לפרעם, ו-המתחים הכלכליים מתבטאים בה לפעמים במתיחות בין סונים ושיעים ובאלימות — תפקיד נוסף לאיסלאם בפוליטיקה.

עושר הנפט משפיע אפוא על פעילויות פוליטיות איסלאמיות בארצות רבות, ב-העניקו למוסלמים תחושה חדשה של כוח ובטחון, בספקו לסעודיה ולוב את האמ-צעים להפעיל לחץ למען מטרות איסלא-מיות, ובגרמו התפוררות כלכלית המח-וירה את המוסלמים למסורתם.